UOT 32:93/94; UOT 327; 930.22

ƏSGƏR ƏSGƏROV
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında
Dövlət İdarəçilik Akademiyasının doktorantı
askeraskerovv222@gmail.com

GEOSİYASİ TƏDQİQATLAR: NƏZƏRİ ÜMUMİLƏŞDİRMƏ

DOI: https://doi.org/10.36719/2708-065X/107/188-193

Geosiyasət qlobal güc münasibətlərinə dair geniş spektrli nəzəriyyə və perspektivləri əhatə edən mürəkkəb və dinamik tədqiqat sahəsidir. Bu baxımdan, realizm və liberalizm qlobal siyasətin formalaşmasında müvafiq olaraq hərbi gücün və iqtisadi amillərin əhəmiyyətini vurğulayan geosiyasətdə ən təsirli iki nəzəriyyədir. Hartland və Rimland nəzəriyyələri qlobal güc münasibətlərində coğrafi regionların strateji əhəmiyyətinə dair mühüm perspektivlərdir, neorealizm və neoliberalizm isə qlobal güc münasibətlərinin formalaşmasında institutların və qeyri-dövlət aktorlarının rolu haqqında daha nüanslı perspektivlər təqdim edir. Post-kolonializm qlobal siyasətdə üstünlük təşkil edən Qərb perspektivinə meydan oxuyan və qlobal güc münasibətlərinin formalaşmasında müstəmləkəçilik və imperializmin davam edən irsini vurğulayan yeni bir perspektivdir. Fərqlərinə baxmayaraq, bu nəzəriyyələr və perspektivlər qlobal güc münasibətlərinin mürəkkəb və dinamik təbiətini dərk etməyimizə kömək edir və qlobal münaqişələrin idarə edilməsi, bütün dünyada sülh və rifahın təşviqi üçün siyasət və strategiyaların inkişafına təsir göstərib. Məqalədə bütün bu nəzəriyyələr detallı şəkildə təhlil edilir və ümumiləşdirmələr aparılır.

Açar sözlər: Liberalizm, neoliberalizm, neorealizm, nəzəriyyə, post-kolonializm, realizm.

Giriş. Geosiyasət coğrafiya, güc və siyasət arasındakı əlaqəni anlamağa çalışan bir tədqiqat sahəsidir. Bu sahə torpaq, su və təbii sərvətlər kimi coğrafi xüsusiyyətlərin siyasi qərarları formalaşdırmaq və beynəlxalq münasibətlərə təsir yollarını araşdırır. Geosiyasi tədqiqatlar siyasi sərhədlərin siyasi kimliyə və milli təhlükəsizliyə təsirindən tutmuş, geosiyasi dinamikanın formalaşmasında texnologiya və qloballaşmanın roluna qədər geniş mövzuları əhatə edə bilər. Geosiyasətin tədqiqi çox vaxt *realpolitika* ilə əlaqələndirilir ki, bu da ideoloji və ya mənəvi narahatlıqlardan daha çox güc və milli maraqların praktiki mülahizələrini vurğulayır [1]. Geosiyasi tədqiqatlar coğrafiya, politologiya, beynəlxalq münasibətlər, tarix, iqtisadiyyat və ətraf mühitin öyrənilməsi də daxil olmaqla bir sıra elmi tədqiqat sahələrindən ibarətdir. Geosiyasi təhlil regional münaqişələr, qlobal iqtisadi tendensiyalar və ekoloji böhranlar kimi müxtəlif kontekstlərdə tətbiq oluna bilər.

Müasir geosiyasi tədqiqatlar bir sıra intellektual ənənələrdən və tarixi kontekstlərdən inkişaf edir. Müasir geosiyasi tədqiqatlara əsas təsirlərdən bəziləri bunlardır [2]:

Klassik geosiyasi fikir: Geosiyasətin öyrənilməsi öz köklərini 20-ci əsrin əvvəllərində Halford Makkinder və Alfred Mehen kimi alimlərin işi ilə götürür.

Qloballaşma və texnoloji dəyişiklik: 20-ci əsrin sonu və 21-ci əsrin əvvəlləri sürətli qloballaşma və texnoloji dəyişikliklərlə səciyyələnir.

Ekoloji narahatlıqlar: İqlim dəyişikliyi və resursların tükənməsi kimi ekoloji narahatlıqlar getdikcə geosiyasi dinamikanı formalaşdırır.

Tənqidi və postkolonial yanaşmalar: Geosiyasi təhlilə tənqidi və postkolonial yanaşmaların əhəmiyyəti getdikcə artmaqdadır.

1. Ənənəvi geosiyasət nəzəriyyələri.

1.1. Realizm

Realizm geosiyasi tədqiqatlarda tez-tez müraciət edilən beynəlxalq münasibətlər nəzəriyyəsidir. Realizm beynəlxalq münasibətlərin formalaşmasında gücün və milli marağın vacibliyini vurğulayır və beynəlxalq sistemin anarxiya ilə xarakterizə olunduğunu, dövlətlərin güc və təhlükəsizlik uğrunda daimi rəqabət vəziyyətində olduğunu müdafiə edir. Geosiyasət kontekstində realist nəzəriyyə dövlətlər arasında güc münasibətlərinin formalaşmasında coğrafiyanın və təbii sərvətlərin rolunu vurğulayır.

Realistlər iddia edirlər ki, su yollarına çıxış və strateji hərbi mövqelər kimi coğrafi faktorlar dövlətin təhlükəsizliyi və gücünü layihələndirmək qabiliyyəti üçün kritik dərəcədə əhəmiyyətli ola bilər [3, p.29-30].

Realizmin əsasən dövlətlərin öz təhlükəsizliyini və mövcudluğunu təmin etmək üçün digər dövlətlərlə güc münasibətlərini balanslaşdırmağa çalışacaqları fikrinə istinad edir. Başqa sözlə, qüvvələr balansı konsepsiyasına dayanır. Bu konsepsiya ittifaqların və güc bloklarının yaranmasına, habelə münaqişə və resurslar və ərazi uğrunda rəqabətə səbəb ola bilər.

Realist nəzəriyyə dövlətin beynəlxalq münasibətlərdə əsas aktor kimi əhəmiyyətini vurğulayır və dövlətin əsas məsuliyyətinin özünün və vətəndaşlarının təhlükəsizliyini təmin etmək olduğunu müdafiə edir. Realistlər beynəlxalq təşkilatlara və çoxtərəfli müqavilələrə qarşı skeptisizm ilə yanaşır, onların çox vaxt səmərəsiz olduğunu və super-güc olan dövlətlərin maraqlarına tabe ola biləcəyini iddia edirlər [4, p.60-61].

Bununla belə, realizmin tənqidçiləri iddia edirlər ki, o, həddən artıq deterministik və sadə nəzəriyyədir, mürəkkəb geosiyasi dinamikanı güc və şəxsi maraqlara yönəlmiş dar bir fokus nöqtəsinə endirir. Realizm həm də beynəlxalq münasibətlərin formalaşmasında ideologiya, mədəniyyət və kimliyin rolunu görməzdən gəldiyinə və dövlətlər arasında əməkdaşlığın potensial faydalarını nəzərə almadığına görə tənqid edilmişdir [5]. Bu tənqidlərə baxmayaraq, realizm geosiyasi tədqiqatlarda güclü və təsirli bir nəzəriyyə olaraq qalır və tədqiqatçıların beynəlxalq münasibətlər və təhlükəsizlik haqqında düşüncə tərzinin formalaşmasında mühüm rol oynayır.

1.2. Liberalizm

Liberalizm geosiyasi tədqiqatlarda geniş istifadə edilən digər mühüm beynəlxalq münasibətlər nəzəriyyəsidir. Liberalizm beynəlxalq münasibətlərin formalaşmasında əməkdaşlığın, qarşılıqlı asılılığın və institusional tənzimləmələrin vacibliyini vurğulayır. Beynəlxalq sistemə anarxik baxan və daimi rəqabət və münaqişə ilə səciyyələnən realizmdən fərqli olaraq, liberalizm beynəlxalq normaların, institutların və rejimlərin yaradılması yolu ilə daha sülhsevər və əməkdaşlıq edən dünya yaratmağın mümkün olduğunu müdafiə edir [6, p.10].

Geosiyasət kontekstində liberal nəzəriyyə dövlətlər arasında əməkdaşlığın və sabitliyin təşviqində Birləşmiş Millətlər Təşkilatı, Ümumdünya Ticarət Təşkilatı və regional təşkilatlar kimi qurumların rolunu vurğulayır. Liberallar iddia edirlər ki, beynəlxalq əməkdaşlığı iqtisadi qarşılıqlı asılılıq, azad ticarət və demokratik idarəetmə, həmçinin insan hüquqlarının və liberal demokratik dəyərlərin təşviqi yolu ilə inkişaf etdirmək olar. Liberal nəzəriyyənin mərkəzində demokratik rejimlərin qeyri-demokratik dövlətlərə nisbətən bir-biri ilə müharibəyə getmə ehtimalının daha az olduğunu iddia edən "demokratik sülh" konsepsiyası dayanır. Liberallar həmçinin beynəlxalq hüququn və insan hüquqlarının vacibliyini vurğulayır və bu norma və dəyərlərin münaqişənin sülh yolu ilə həllinə və fərdi hüquqların qorunmasına kömək edə biləcəyini iddia edirlər [7, p.10].

Liberalizmin tənqidçiləri onun həddən artıq idealist və sadəlövh ola biləcəyini, beynəlxalq münasibətlərdə güc və şəxsi maraqların reallıqlarına etinasız yanaşdığını iddia edirlər. Liberallar müxtəlif cəmiyyətlərin mədəni və tarixi xüsusiyyətlərini nəzərə almadan, demokratiya və insan haqlarına "hamıya uyğun" yanaşmanı təbliğ etdiklərinə görə də tənqid olunurlar [8]. Bu tənqidlərə baxmayaraq, liberalizm geosiyasi tədqiqatlarda mühüm bir nəzəriyyə olaraq qalır və tədqiqatçıların beynəlxalq əməkdaşlıq, insan hüquqları və demokratiya haqqında düşüncə tərzinin formalaşmasında mühüm rol oynamışdır. Qlobal idarəçilik, iqtisadi qarşılıqlı asılılıq və insan hüquqlarının təşviqi kimi bir çox müasir geosiyasi debatlar liberal ideyalar və dəyərlərdən dərindən təsirlənir.

1.3. Hartland və Rimland nəzəriyyələri

Hartland və Rimland nəzəriyyələri 20-ci əsrin əvvəllərində ortaya çıxan iki geosiyasi nəzəriyyədir. İngilis coğrafiyaşünas Halford Makkinder və amerikalı strateq Nikolas Spaykman tərəfindən hazırlanmış bu nəzəriyyələr müxtəlif regionların strateji əhəmiyyətini və onların qlobal güc münasibətlərini necə formalaşdırdığını izah etməyə çalışırdı. Hartland nəzəriyyəsi iddia edir ki, Rusiya və Mərkəzi Asiyanın geniş daxili bölgələrini əhatə edən Avrasiya quru hissəsinə nəzarət dünya hökmranlığının açarıdır. Makkinderin fikrincə, Hartland dünyanın qalan hissəsi üzərində nəzarəti bərqərar etmək mümkün olan dünyanın "dönmə sahəsidir". Makkinder iddia edirdi ki, Hartlandə kim nəzarət edirsə,

bütün dünyanı idarə etmək potensialına malikdir və qlobal güc balansı böyük güclərin bu bölgəyə nəzarət etmək qabiliyyətinə əsaslanır [9, p.58].

Rimlənd nəzəriyyəsi isə, Hartləndin ətrafındakı sahil ərazilərinə nəzarətin qlobal gücün açarı olduğunu müdafiə edir. Spaykmanın sözlərinə görə, Avropa, Asiya və Afrikanın sahilyanı ərazilərini özündə birləşdirən Rimlənd dünyanın ən mühüm strateji bölgəsidir. Spaykman iddia edirdi ki, Rimləndin nəzarəti Hartlənd üzərində nəzarətə imkan verir və qlobal güc balansı böyük güclərin Rimləndi idarə etmək qabiliyyətinə əsaslanır [1, p.20-21].

Həm Hartlənd, həm də Rimlənd nəzəriyyələri geosiyasi strategiyanın və təhlilin formalaşmasında təsirli olmuşdur. Xüsusilə Soyuq Müharibə ABŞ və Sovet İttifaqının müvafiq olaraq Rimlənd və Hartlənd bölgələri üzərində nəzarət uğrunda rəqabət apardığı bir dövr idi. Soyuq Müharibədən sonrakı dövrdə bu nəzəriyyələr, xüsusən də Çinin yüksəlişi, Rusiyanın dirçəlişi və Avropa Birliyinin qlobal siyasətdəki rolu ətrafında müzakirələrdə geosiyasi təhlili məlumatlandırmaqda davam edir.

Bu nəzəriyyələri tənqid edənlər iddia edirlər ki, onlar həddən artıq determinist və sadə ola bilər, çünkü mürəkkəb geosiyasi dinamikanı dar bir əraziyə nəzarətə yönəldirlər. Onlar həmçinin qlobal güc münasibətlərinin formalaşmasında mədəni, sosial və iqtisadi amillərin əhəmiyyətinə diqqət yetirmədikləri üçün tənqid olunublar [10]. Buna baxmayaraq, Hartlənd və Rimlənd nəzəriyyələri geosiyasi tədqiqatlarda vacib nəzəriyyələr olaraq qalırlar və qlobal gücün bölüşdürülməsi və müxtəlif regionların strateji əhəmiyyəti ətrafında müzakirələri yönləndirməkdə davam edirlər.

2. Yeni geosiyasət nəzəriyyələri

2.1. Neorealizm

Struktur realizm kimi də tanınan neorealizm geosiyasi tədqiqatlara əhəmiyyətli təsir göstərmiş görkəmli beynəlxalq münasibətlər nəzəriyyəsidir. 1970-ci illərdə amerikalı politoloq Kennet Vals tərəfindən işlənib hazırlanmış neorealizm ayrı-ayrı dövlətlərin daxili xüsusiyyətlərinə deyil, sistemin özünün strukturuna diqqət yetirməklə beynəlxalq sistemdə dövlətlərin davranışını izah etməyə çalışır. Neorealizm iddia edir ki, beynəlxalq sistem anarxiya ilə xarakterizə olunur, yəni qaydaları tətbiq etmək və ya dövlətlər arasında münaqişələri həll etmək üçün heç bir mərkəzi orqan yoxdur. Belə bir sistemdə dövlətlər öz təhlükəsizliklərini və sağ qalmalarını təmin etmək üçün öz güc imkanlarına arxalanmalıdırlar. Neorealistlər iddia edirlər ki, bu, dövlətlərin daim digər dövlətlərə nisbətən güclərini artırmağa çalışdıqları özünə kömək sisteminə gətirib çıxarır [11].

Neorealizmə görə, beynəlxalq sistemdə güc bölgüsü dövlətlərin davranışını müəyyən edən ən mühüm amildir. Xüsusilə, neorealistlər güc bölgüsünün dəyişdiyi və yüksələn gücün qurulmuş hakimiyyəti sıxışdırmaq təhlükəsi ilə üzləşdiyi dövrlərə aid olan "hakimiyyət keçidi" konsepsiyasına diqqət yetirirlər. Neorealistlər iddia edirlər ki, bu cür hakimiyyət keçidləri beynəlxalq münasibətlərdə ən təhlükəli dövrlərdir, çünki onlar çox vaxt rəqabət, qeyri-sabitlik və müharibə riski ilə müşayiət olunur.

Neorealizm geosiyasi tədqiqatlara, xüsusən də beynəlxalq sistemdə gücün bölüşdürülməsi və böyük dövlətlərin davranışı ilə bağlı müzakirələrə əhəmiyyətli təsir göstərmişdir. Neorealizmin tənqidçiləri onun dövlətlərin davranışının formalaşmasında daxili siyasətin, ideologiyanın və mədəniyyətin əhəmiyyətini aşağı qiymətləndirdiyini iddia edirlər. Neorealizm həm də iqtisadi qarşılıqlı asılılıq, beynəlxalq institutlar və qeyri-dövlət aktorları kimi digər amilləri nəzərə almayaraq, güc imkanlarına az diqqət yetirdiyinə görə tənqid edilmişdir [12]. Bu tənqidlərə baxmayaraq, neorealizm geosiyasi tədqiqatlarda mühüm bir nəzəriyyə olaraq qalır və mütəxəssislərin beynəlxalq münasibətlər haqqında düşüncə tərzinin formalaşmasında mühüm rol oynayır. Güc balansı və güc keçidləri kimi neorealist ideyalar və konsepsiyalar qlobal güc münasibətləri, Çinin yüksəlişi və beynəlxalq sistemin dəyişən təbiəti ətrafında müzakirələrə yön verməyə davam edir.

2.2. Neoliberalizm

Neoliberalizm qlobal güc münasibətlərinin formalaşmasında iqtisadi amillərin əhəmiyyətini vurğulayan beynəlxalq münasibətlər nəzəriyyəsidir. 20-ci əsrin sonlarında inkişaf etdirilən neoliberalizm qlobal iqtisadiyyatın dövlətlərin qarşılıqlı əlaqədə olduğu və bir-biri ilə rəqabət apardığı ən mühüm arena olduğunu müdafiə edən liberalizmin bir variantıdır. Neoliberalizm azad ticarətin, açıq bazarların və qloballaşmanın vacibliyini vurğulayır və iqtisadi qarşılıqlı asılılığın dövlətlər arasında sülh və

əməkdaşlığa kömək edə biləcəyini müdafiə edir. Neoliberal nəzəriyyəçilər iddia edirlər ki, iqtisadi artım və rifah qlobal sabitliyin açarıdır və dövlətlər iqtisadi inkişafı və ticarəti təşviq etmək üçün birlikdə çalışmalıdırlar [13].

Neoliberalizm qlobal güc münasibətlərinin formalaşmasında beynəlxalq institutların və qeyri-dövlət aktorlarının rolunu da vurğulayır. Neoliberal nəzəriyyəçilərə görə, Ümumdünya Ticarət Təşkilatı və Beynəlxalq Valyuta Fondu kimi qurumlar iqtisadi əməkdaşlığın təşviqində və dövlətlər arasında münaqişələrin idarə olunmasında mühüm rol oynayır. Neoliberalizm qlobal güc münasibətlərinin formalaşmasında çoxmillətli korporasiyalar və qeyri-hökumət təşkilatları kimi qeyri-dövlət aktorlarının rolunu da vurğulayır.

Neoliberalizmin tənqidçiləri iddia edirlər ki, o, güc siyasətinin əhəmiyyətini və qlobal güc münasibətlərinin formalaşmasında dövlətin rolunu yetəri qədər qiymətləndirmir. Onlar iddia edirlər ki, neoliberalizm iqtisadi amillərin əhəmiyyətini həddindən artıq qabardır və qlobal siyasətin formalaşmasında hərbi gücün, strateji maraqların və mədəni amillərin rolunu kiçildir [14]. Bu tənqidlərə baxmayaraq, neoliberalizm geosiyasi tədqiqatlara əhəmiyyətli təsir göstərmiş və iqtisadi qloballaşma, azad ticarət və qlobal münaqişələrin idarə olunmasında beynəlxalq institutların rolu ətrafında müzakirələrə təsir etmişdir. Neoliberalizm həmçinin bir çox dövlətlərin, xüsusən də Qərbin xarici siyasətinin formalaşmasında əhəmiyyətli faktor olub və bütün dünyada iqtisadi liberallaşmanın və azad ticarətin təşviqində mühüm rol oynayıb.

2.3. Post-kolonializm

Post-kolonializm qlobal güc münasibətlərinin formalaşmasında müstəmləkəçilik və imperializmin mahiyyətini anlamağa çalışan beynəlxalq münasibətlər nəzəriyyəsidir. 20-ci əsrin sonlarında inkişaf etdirilən postkolonializm qlobal siyasətdə üstünlük təşkil edən Qərb perspektivinə meydan oxuyur və əvvəllər müstəmləkə olmuş dövlətlərin və xalqların perspektivlərinin və təcrübələrinin əhəmiyyətini vurğulayır. Post-kolonial nəzəriyyəçilər iddia edirlər ki, müstəmləkəçilik irsi qlobal güc münasibətlərini, xüsusən də iqtisadi inkişaf, mədəni kimlik və siyasi güc sahələrində formalaşdırmağa davam edir. Onlar iddia edirlər ki, keçmiş müstəmləkə və müstəmləkəçi dövlətlər arasında güc və resursların qeyri-bərabər bölüşdürülməsi zülm və istismar sistemini əbədiləşdirir, eləcə də müstəmləkəsizləşdirmə və öz müqəddəratını təyinetmə uğrunda davam edən mübarizə beynəlxalq ictimaiyyətin qarşısında duran əsas problem kimi çıxış edir [15].

Post-kolonializm beynəlxalq münasibətlərin bir çox dominant nəzəriyyələrinin əsasında duran avrosentrik və imperialist fərziyyələrə qarşı çıxmağın vacibliyini vurğulayır. Post-kolonial nəzəriyyəçilər iddia edirlər ki, əvvəllər müstəmləkə olmuş xalqların perspektivləri və təcrübələri sistematik olaraq qlobal güc münasibətlərindən kənarlaşdırılıb. Bu baxımdan, müstəmləkəçilik və imperializmin davam edən irsini tədqiq etmək üçün qlobal siyasətin daha əhatəli yanaşması zəruridir [16].

Post-kolonializmin tənqidçiləri iddia edirlər ki, o, "şəxsiyyət siyasəti"nə həddən artıq diqqət yetirir və qlobal siyasətin formalaşmasında güc münasibətlərinin və strateji maraqların əhəmiyyətini görmür. Tənqidçilər həmçinin iddia edirlər ki, postkolonializm keçmiş müstəmləkə olmuş xalqların və millətlərin təcrübələrinə çox dar bir şəkildə diqqət yetirir və qadınlar, azlıqlar və yoxsullar kimi digər marginal qrupların perspektivlərinə və təcrübələrinə sistemli yanaşmır [17]. Bu tənqidlərə baxmayaraq, post-kolonializm geosiyasi tədqiqatlara, xüsusən də qlobal siyasətdə üstünlük təşkil edən Qərb perspektivlərinə meydan oxumaqda və güc münasibətlərinin daha əhatəli tədqiqini təşviq etməkdə əhəmiyyətli faktor rolunu oynamışdır. Post-kolonializm həm də əvvəllər müstəmləkə olmuş xalqların hüquq və mənafelərinin qorunmasının təşviqində mühüm rol oynamış və qlobal güc münasibətlərində müstəmləkəçilik və imperializmin nəticələrini aradan qaldırmaq üçün davamlı səylərə töhfə vermişdir.

Nəticə. Tədqiqatın nəticəsi olaraq ümumi şəkildə qeyd etmək mümkündür ki, realizm və liberalizm geosiyasətdə ən çox bilinən iki nəzəriyyədir və onların bəzi oxşar və fərqli cəhətləri var. Realizm qlobal siyasətin formalaşmasında hərbi gücün və milli maraqların əhəmiyyətini, liberalizm isə dövlətlər arasında əməkdaşlığın və dinc münasibətlərin inkişafında iqtisadi amillərin və institutların rolunun vacibliyini vurğulayır. Realizm güman edir ki, dövlətlər rasional və şəxsi mənafeləri olan aktorlardır, liberalizm isə dövlətlərin ümumi maraqları və qarşılıqlı faydaları təşviq etmək üçün birlikdə işləyə biləcəyini güman edir.

Hartlənd və Rimlənd nəzəriyyələri qlobal güc münasibətlərində coğrafi regionların strateji əhəmiyyətinə dair mühüm perspektivlər təqdim edir. Halford Makkinder tərəfindən hazırlanmış Hartlənd nəzəriyyəsi, Avrasiya quru hissəsinin, xüsusən də Mərkəzi Asiya bölgəsinin qlobal gücün açarı olduğunu və bu bölgəyə nəzarətin qlobal dominantlıq üçün vacib olduğunu iddia edir. Nikolas Spaykman tərəfindən hazırlanmış Rimlənd nəzəriyyəsi isə iddia edir ki, Avrasiyanın dəniz periferiyasına, xüsusən də sahilyanı ərazilərə nəzarət qlobal güc üçün daxili quru kütləsinə nəzarətdən daha vacibdir.

Neorealizm və neoliberalizm də öz növbələrində qlobal güc münasibətlərinin formalaşmasında institutların və qeyri-dövlət aktorlarının rolu haqqında daha nüanslı perspektivlər təqdim edir. Struktur realizm kimi tanınan neorealizm dövlət davranışının formalaşmasında və dövlətlər arasında hakimiyyətin bölüşdürülməsində beynəlxalq sistemin rolunu vurğulayır. Neoliberalizm isə dövlətlər arasında əməkdaşlıq və sülh münasibətlərinin inkişafında beynəlxalq institutların və iqtisadi qarşılıqlı asılılığın əhəmiyyətini vurğulayır.

Post-kolonializm qlobal siyasətdə üstünlük təşkil edən Qərb perspektivinə meydan oxuyur və qlobal güc münasibətlərinin formalaşmasında müstəmləkəçilik və imperializmin nəticələrinə diqqət çəkir. Bu nəzəriyyə iddia edir ki, əvvəllər müstəmləkə olmuş xalqların təcrübələri sistematik olaraq qlobal güc münasibətlərindən kənarlaşdırılmış və diqqətdən kənarda qalmışdır.

Yekun olaraq qeyd edək ki, bu nəzəriyyələr və perspektivlər qlobal güc münasibətlərinin mürəkkəb və dinamik xarakterinə dair geniş fikirlər təqdim edir. Onların bəzi oxşarlıqları və fərqli cəhətləri olsa da, hamısı beynəlxalq ictimaiyyətin üzləşdiyi çağırışlar və imkanları dərk etməyimizə töhfə verir və qlobal münaqişələrin idarə edilməsi, bütün dünyada sülh və rifahın təşviqi üçün siyasət və strategiyaların inkişafına təsir göstərir.

ƏDƏBİYYAT

1. Kaplan, Robert D. The Revenge of Geography: What the Map Tells Us About Coming Conflicts and the Battle Against Fate. New York: Random House, 2012, 432 p.
2. Bacevich, Andrew J. The Limits of Power: The End of American Exceptionalism. New York: Metropolitan Books, 2010. 206 p.
3. Mearsheimer, John J. The Tragedy of Great Power Politics. New York: W. W. Norton & Company, 2001. 555 p.
4. Donnelly, Jack. Realism and International Relations. Cambridge: Cambridge University Press, 2019. 228 p.
5. Doder, Dusko, and Louise Branson. The Ethics of Interdependence: Global Human Rights and Duties. New York: Routledge, 2003. 264 p.
6. Baylis, John, Steve Smith, and Patricia Owens, eds. The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations. 8th ed. Oxford: Oxford University Press, 2017. 640 p.
7. Fawcett, Edmund. Liberalism: The Life of an Idea. Princeton: Princeton University Press, 2014. 496 p.
8. Mann, Michael. The Dark Side of Democracy: Explaining Ethnic Cleansing. Cambridge: Cambridge University Press, 2005. 544 p.
9. Spykman, Nicholas J. The Geography of the Peace. New York: Harcourt, Brace and Company, 1944. 440 p.
10. Kolko, Joyce, and Gabriel Kolko. The Limits of Power: The World and United States Foreign Policy, 1945-1954. New York: Harper & Row, 1972. 512 p.
11. Waltz, Kenneth N. Theory of International Politics. Reading, MA: Addison-Wesley Pub. Co, 1979. 263 p.
12. Bhagwati, Jagdish N. The Promise and Peril of International Trade. New York: Basic Books, 1997. 352 p.
13. Harvey, David. A Brief History of Neoliberalism. New York: Oxford University Press, 2005. 256 p.
14. Stiglitz, Joseph E. Globalization and Its Discontents. New York: W.W. Norton & Co., 2002. 304 p.
15. Said, Edward W. Orientalism. New York: Vintage Books, 1979. 396 p.
16. Spivak, Gayatri Chakravorty. A Critique of Postcolonial Reason: Toward a History of the Vanishing Present. Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1999. 450 p.

ƏSGƏR ƏSGƏROV
Докторант Академии государственного управления при Президенте Азербайджанской Республики

ГЕОПОЛИТИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЙ ОБЗОР

Геополитика представляет собой сложную и динамичную область исследования, которая охватывает широкий спектр теорий и взглядов на глобальные отношения сил. В связи с этим реализм и либерализм являются двумя наиболее влиятельными теориями в геополитике, подчеркивающими важность военной мощи и экономических факторов соответственно в формировании глобальной политики. Теории Хартленда и Римленда представляют собой важные взгляды на стратегическую важность географических регионов в глобальных отношениях сил, в то время как неореализм и неолиберализм предлагают более тонкие взгляды на роль институтов и негосударственных акторов в формировании глобальных отношений сил. Постколониализм - это новая перспектива, которая бросает вызов господствующей западной точке зрения на глобальную политику и подчеркивает продолжающееся наследие колониализма и империализма в формировании глобальных отношений сил. Несмотря на свои различия, эти теории и точки зрения способствуют нашему пониманию сложной и динамичной природы глобальных отношений сил и повлияли на разработку политики и стратегий для управления глобальными конфликтами и содействия миру и процветанию во всем мире. В статье все эти теории подробно анализируются и делаются обобщения.

Ключевые слова: либерализм, неолиберализм, неореализм, теория, постколониализм, реализм.

ASGER ASGEROV
Doctoral student at the Academy of Public Administration under the President of the Republic of Azerbaijan

GEOPOLITICAL STUDIES: A THEORETICAL OVERVIEW

Geopolitics is a complex and dynamic field of study that encompasses a wide range of theories and perspectives on global power relations. In this regard, realism and liberalism are the two most influential theories in geopolitics, emphasizing the importance of military power and economic factors, respectively, in the formation of global politics. Heartland and Rimland theories are important perspectives on the strategic importance of geographic regions in global power relations, while neorealism and neoliberalism offer more nuanced perspectives on the role of institutions and non-state actors in shaping global power relations. Post-colonialism is a new perspective that challenges the dominant Western perspective on global politics and highlights the continuing legacy of colonialism and imperialism in shaping global power relations. Despite their differences, these theories and perspectives contribute to our understanding of the complex and dynamic nature of global power relations and have influenced the development of policies and strategies for managing global conflicts and promoting peace and prosperity around the world. In the article, all these theories are analyzed in detail and generalizations are made.

Keywords: Liberalism, neoliberalism, neorealism, theory, post-colonialism, realism.

Məqalənin redaksiyaya daxil olduğu tarix: 07 oktyabr 2024-cü il.
Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 15 noyabr 2024-cü il.
Rəyçilər: t.e.d. İbrahim Zeynalov, s.e.d. Adil Mirabdullayev.